

Kasprzyk, Damian

Mazowsze Płockie - próby zdefiniowania regionu w okresie II Rzeczypospolitej

Notatki Płockie 52/2-211, 28-33

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MAZOWSZE PŁOCKIE – PRÓBY ZDEFINIOWANIA REGIONU W OKRESIE II RZECZYPOSPOLITEJ

W okresie II Rzeczypospolitej zaistniały dogodne warunki dla rozwoju regionalizmu zarówno w rozumieniu idei jak i zorganizowanego ruchu społecznego. Nowa rzeczywistość sprzyjała szeroko pojętej wymianie myśli między działaczami społecznymi i uczonymi, w realiach niepodległego państwa rozszerzył się wachlarz tematów badawczych szczególnie w zakresie historii regionalnej. W Płocku do grona społeczników uprawiających już od lat działalność o charakterze regionalnym, w którym to gronie prym wiodli Aleksander i Maria Macieszowie oraz Halina Rutska dołączyło nowe pokolenie osób przejawiających sporą aktywność na nowatorskich często płaszczyznach. Do tej grupy zaliczyć można przede wszystkim Konstantego Bolestę-Modlińskiego, Kazimierza Mayznera, Franciszka Wybulta, Michała Jachnisa oraz księży-regionalistów Władysława Mąkowskiego, Aleksandra Dmochowskiego, Władysława Skierkowskiego.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku, Płock stał się miastem powiatowym. Wcześniej pełnił funkcję ośrodka administracyjnego wyższego szczebla. U zarania dziejów Polski był naczelnym grodem Mazowsza, następnie stolicą samodzielnego księstwa¹. Od 1495 r. przez bez mała 300 lat aż do II rozbioru, miasto było stolicą województwa składającego się z dwóch ziem płockiej i zawkrzeńskiej. Okres rozbiorów nie oznaczał dla Płocka degradacji administracyjnej. Początkowo miasto stało się siedzibą departamentu znacznie rozleglejszego niż dawne województwo. W jego skład weszła także Ziemia Dobrzyńska. W dobie Księstwa Warszawskiego departament płocki obejmował obszar prawie 16,5 tys. km² na północ od Wisły i Bugu. Po utworzeniu w 1815 roku Królestwa Polskiego w ramach zaboru rosyjskiego powrócono do dawnej nomenklatury nazewnicznej powołując 8 województw w tym płockie – w granicach prawie nie różniących się od wspomnianego wyżej departamentu. W latach 1837-1915 Płock był miastem gubernialnym, przy czym obszar guberni zmniejszył się w 1867 i 1895 r. w wyniku kolejnych reform administracyjnych. W przededniu wybuchu I wojny światowej w skład guberni wchodziły powiaty: ciechanowski, lipnowski, mławski, płocki, przasnyski, rypiński i sierpecki. Zamieszkiwało je 706 tysięcy osób².

Degradacja Płocka do roli miasta powiatowego na mocy ustawy z 2 sierpnia 1919 roku, stanowiła okoliczność trudną w Płocku do zaakceptowania. Powstała jednak ciekawa z dzisiejszej perspektywy społecz-

no-kulturowej sytuacja. Gdy powiatowa rzeczywistość stała się faktem zaczęto propagować ponadpowiatowy termin Mazowsze Płockie – znany tu rzecz jasna wcześniej, jednak nie wymagający definicji gdyż utożsamiany każdorazowo z rozległym obszarem, którego stolicą administracyjną był Płock (księstwo, województwo, departament, gubernia). Okazało się jednak, że w nowej sytuacji płocky publicyści regionalni zaczęli rozmaicie postrzegać obszar Mazowsza Płockiego. Warto przeanalizować te koncepcje. Ich różnorodność stanowi dowód na to, jak bardzo lokalna społeczność usiłowała zrekompensować na płaszczyźnie terminologicznej utracony status administracyjny. Zagadnienie to stało się kluczowe dla miejscowych regionalistów, którzy – rzecz by można – zostali pozbawieni regionu, mającego stanowić choćby symboliczny podmiot zarówno haseł programowych jak i konkretnych inicjatyw. Geografia, historia, etnografia i szereg innych nauk, na gruncie których dokonywano podziału kraju na regiony, nie dawały satysfakcjonujących płocczan rozwiązań. Okazało się, że sam termin „Mazowsze Płockie”, w ponadlokalnej literaturze spotkać można było niezwykle rzadko.

Przechodząc do miejscowych koncepcji dotyczących wyznaczenia granic Mazowsza Płockiego w okresie II Rzeczypospolitej. Warto dokonać kilku zasadniczych spostrzeżeń. Postawienie znaku równości pomiędzy Mazowszem Płockim a powiatem płockim było nie do zaakceptowania. Nie znalazł się zresztą nikt, kto próbowałby forsować takie rozwiązanie. Rozumiano, że powiat stanowi podstawową jednostkę wszelkich akcji regionalnych, postulowano podjęcie szeroko zakrojonych badań monograficznych powiatu w ramach województwa warszawskiego, jednak termin Mazowsze Płockie bezwzględnie utożsamiano z obszarem większym. Już na początku lat 20. dostrzegano, że Płock „okrzepł” jako stolica powiatu i może – poprzez zlokalizowane w nim instytucje – pobudzać życie kulturalne na znacznie większym obszarze³. „Powiatowość” Płocka zdawała się zakłócać jego mieszkańcom radość z odzyskania niepodległości. W miesięczniku „Mazowsze Płockie i Kujawy” pisano w 1927 roku: *A czy jest to dzielnica wywyższona, uszanowana? Przeciwnie, z bólem spogląda na degradację swej stolicy, najpierw grodu królewskiego, potem książęcego, wreszcie wojewódzkiego i gubernialnego a dziś obniżonego do poziomu miasteczka powiatowego. A spodziewaliśmy się po wolnej, niepodległej Ojczyźnie tak wiele!*⁴.

Koncepcje płocczan dotyczące obszaru Mazowsza Płockiego można w zasadniczy sposób usystematyzować dzieląc je na dwie grupy. Pierwszą stanowiły propozycje, które opierały się na dawnych lub aktualnych jednostkach podziału administracyjnego. Drugą grupę stanowią koncepcje, których autorzy wytyczali obszar Mazowsza Płockiego niezależnie od tych granic.

Do pierwszej grupy zaliczyć należy tendencję określania mianem Mazowsza Płockiego obszaru województwa płockiego z okresu I Rzeczypospolitej. Tak postrzegał Mazowsze Płockie m.in. biskup Antoni Julian Nowowiejski, w dziele *Płock. Monografia historyczna*, stawianym szczególnie na początku lat 20.

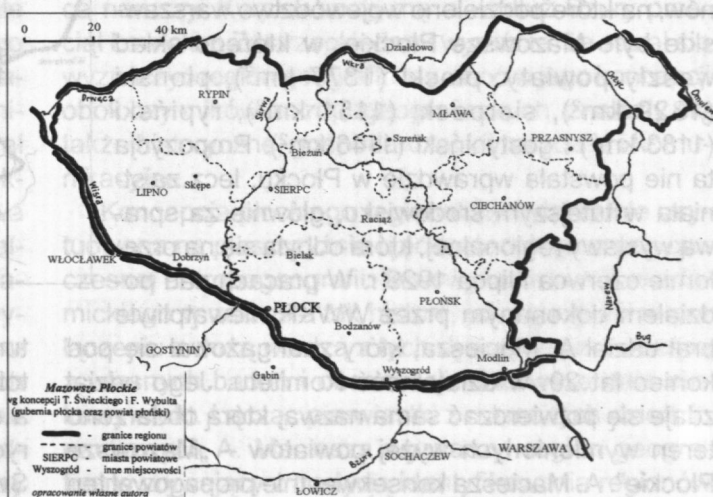
Mapa 1

za wzór prac regionalnych⁵ [mapa 1]. Za rozwiązaniem takim przemawiały rozmaite względy. Powoływano się na tradycję długiego (prawie 300 letniego) trwania tegoż województwa, w którego granicach żyło 10 pokoleń. Nigdy wcześniej ani też później nie istniał na tych terenach twór administracyjny, który utrzymałby się w niezmiennych granicach tak długo. Odwoływano się do tego obszaru z uwagi na rodzimość nazewniczą, kojarzoną dodatkowo z okresem suwerenności państwowej. Wprawdzie nieodległa w czasie gubernia obejmowała znacznie rozleglejszy obszar, lecz była tworem narzuconym i nomenklaturowo obcym. Chronologia mogła ale nie musiała odgrywać w tym wypadku decydującej roli. Odwołując się do tradycji województwa płockiego, sięgano jednocześnie do tradycji księstwa płockiego i suwerenności mazowieckiej co częstokroć stanowiło argument podczas dyskusji nad podniesieniem statusu administracyjnego Płocka.

Równocześnie – na skutek obniżenia rangi administracyjnej Płocka – pielęgnowano w nim tradycję gubernialną. W innych okolicznościach zapewne sta-

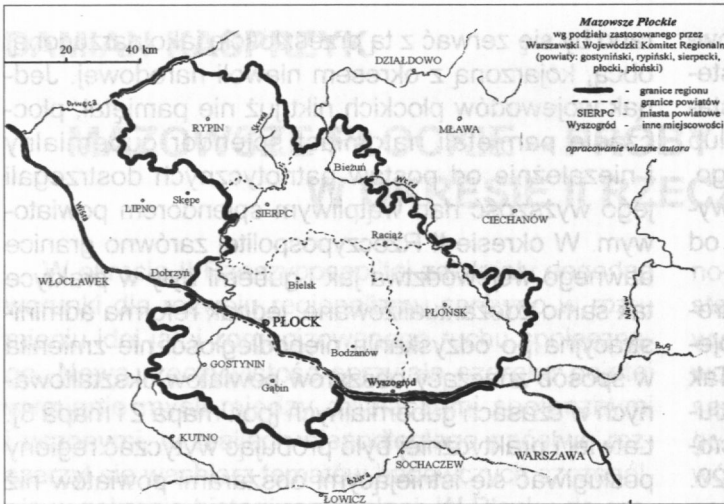
rano by się zerwać z tą przeszłością jako narzuconą, obcą, kojarzoną z okresem niewoli narodowej. Jednak wojewodów płockich nikt już nie pamiętał, płocczanie pamiętali natomiast splendor gubernialny i niezależnie od postaw patriotycznych dostrzegali jego wyższość nad wątpliwym splendorem powiatowym. W okresie II Rzeczypospolitej zarówno granice dawnego województwa jak i guberni były w praktyce tak samo zdezaktualizowane, jednak reforma administracyjna po odzyskaniu niepodległości nie zmieniła w sposób znaczący obszarów powiatów ukształtowanych w czasach gubernialnych [por. mapa 2 i mapa 3]. Łatwiej i praktyczniej było próbując wytyczać regiony postuluje się istniejącymi obszarami powiatów niż nieistniejącymi już jednostkami przedrozbiorowymi. Automatycznie odwoływano się zatem do podziałów wewnątrzgubernialnych.

Do przeszłości gubernialnej odwołali się definiując obszar Mazowsza Płockiego Tadeusz Świecki i Franciszek Wybult, autorzy obszernego opracowania *Mazowsze Płockie w czasach wojny światowej i powstania Państwa Polskiego* (Toruń 1932). Nakreślili oni region w sposób następujący: *Pod nazwą Mazowsza Płockiego w książce naszej rozumiemy cały obszar guberni płockiej plus powiat płoński*⁶ [mapa 2]. Autorzy uzasadnili także swoją koncepcję: *Obszar ten bowiem związany był z sobą zdawną tak pod względem administracyjnym, jak i rozwoju życia społecznego, w dużej mierze gospodarczego*⁷. Wbrew tytułowi, książka zawiera informacje dotyczące nie tylko okresu I wojny światowej i pierwszych miesięcy po odzyskaniu niepodległości. Ostatnie opisane przez autorów

Mapa 2

wydarzenia miały miejsce w 1931 r. T. Świecki i F. Wybult uznali tym samym swoją propozycję regionu za aktualną.

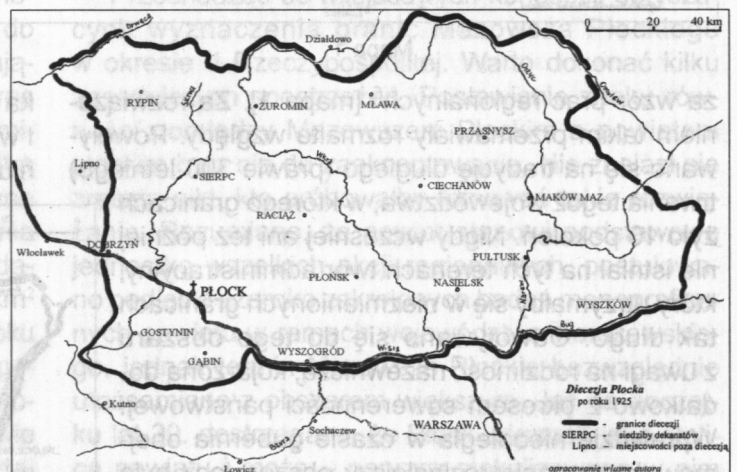

Mapa 3

Kolejną koncepcją Mazowsza Płockiego, opartą tym razem na granicach powiatów z okresu II Rzeczypospolitej, była propozycja Warszawskiego Wojewódzkiego Komitetu Regionalnego [mapa 3]. To działające pod egidą wojewody gremium dokonało podziału województwa na 5 regionów. W skład każdego z nich wchodziło od 3 do 5 powiatów. Dokonując podziału uwzględniono „ pewne naturalne ciężenia i związki”, zaś celem nadrzędnym było *wzmoczenie działalności gospodarczej i społecznej*⁸. Propozycja ta była reakcją władz na coraz częstsze opinie głoszące, że powiaty są za małymi zaś województwa za dużymi obszarami dla prowadzenia działalności regionalnej. Istniejący podział administracyjny kraju poddawany był często krytyce, władze centralne zwlekały ze zmianami a jednocześnie starały się w sposób nieco sztuczny animować pewne akcje regionalne szczególnie na przełomie lat 20. i 30. W tym również należy dopatrywać się przyczyn podziału dokonanego przez WWKR. Jednym z 5 regionów, na które podzielono województwo warszawskie było Mazowsze Płockie, w którego skład weszły powiaty: płocki (1377 km²), płoński (1329 km²), sierpecki (1151 km²), rypiński (1183 km²) i gostyniński (1146 km²). Propozycja ta nie powstała wprawdzie w Płocku, lecz zaistniała w tutejszym środowisku, głównie za sprawą wystawy regionalnej, która odbyła się na przełomie czerwca i lipca 1929 r. W pracach nad podziałem dokonanym przez WWKR niewątpliwie brał udział A. Maciesza, który zaangażował się pod koniec lat 20. w działalność Komitetu. Jego udział zdaje się potwierdzać sama nazwa, którą obdarzono teren wymienionych wyżej powiatów – „Mazowsze Płockie”. A. Maciesza konsekwentnie propagował ten termin, choć inaczej postrzegał tak nazwany obszar. Cztery pozostałe części województwa warszawskiego zostały nazwane z wykorzystaniem określenia „region ...” (były to: region podstołeczny, mazowiecko-kurpiowski, łowicki i kujawsko-dobrzyński). Koncepcja

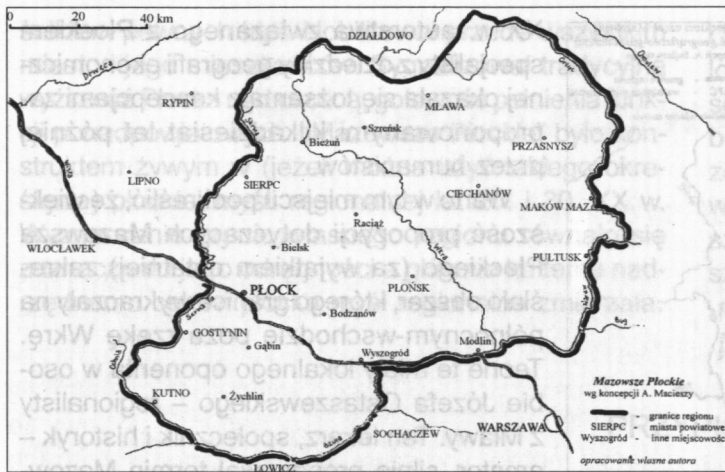
Mazowska Płockiego zaproponowana przez WWKR jako sprzyjająca promocji miasta została przyjęta pozytywnie lecz z umiarkowanym entuzjazmem. Pół roku przed wystawą regionalną pisano w prasie, że 5 wspomnianych wyżej powiatów stanowi *główny ośrodek Mazowsza Płockiego*, a zatem nie jego całość⁹.

Kończąc przegląd propozycji dotyczących Mazowsza Płockiego, mających za podstawę podziały administracyjne, nie sposób zignorować diecezji jako obszaru działań regionalistów płockich. Nie natrafiłem wprawdzie na wypowiedź jednoznacznie definiującą diecezję jako Mazowsze Płockie jednak argument stołeczności diecezjalnej pojawia się często wśród argumentów o ponad powiatowym znaczeniu samego Płocka. Szczególnie płoccy księża-regionaliści wykazywali tendencję do utożsamiania granic regionu z granicami diecezji. W miesięczniku „Życie Mazowsza” ks. A. Dmochowski – dyrektor Muzeum Diecezjalnego w Płocku, opublikował cykl artykułów „Z teki inwentaryzacyjnej Mazowsza Płockiego”¹⁰. Opisywał w nich zabytki sztuki sakralnej pochodzące z obszaru diecezji. Również dyrektor Archiwum Diecezjalnego ks. W. Mąkowski, uchodzący za znawcę historii Mazowsza Płockiego, utożsamiał momentami ten region z diecezją¹¹. Są to wyraźne sygnały, definiowania jednostki administracji kościelnej, jako regionu w znaczeniu historyczno-kulturowym. Z całą pewnością diecezja stanowiła obszar tzw. oddziaływania kul-

Mapa 4

turalnego chociażby przez istnienie struktur Akcji Katolickiej czy takiej placówki jak Muzeum Diecezjalne, a na ten rodzaj oddziaływania – obok tradycji historycznej – powoływali się przecież płoccy regionaliści. Świadomość przynależności do wspólnej diecezji mogła posiadać dla jej mieszkańców znaczenie równie ważne – a na obszarach wiejskich nawet ważniejsze – jak funkcjonowanie w obrębie takiej czy innej jednostki administracji państwowej. Instytucje diecezjalne zlokalizowane w Płocku obejmowały swoim za-

Mapa 5

sięciem obszar o precyzyjnie nakreślonych granicach. Obszar diecezji zmieniał się na przestrzeni jej dziejów. Jedną z reform miała miejsce w roku 1925. Po jej wprowadzeniu diecezja składała się z 17 dekanatów z 226 kościołami parafialnymi¹² [mapa 4]. Płock ... nie przestał być stolicą i przez wciąż żywą tradycję historyczną i w pierwszym rzędzie jako odwieczna stolica biskupów płockich, dzierżących ster rządu dusz na dużym obszarze naszej diecezji¹³. Ta pochodząca z prasy opinia powracała w licznych wypowiedziach poświęconych kondycji administracyjnej i kulturalnej Płocka w latach 20. i 30. XX wieku.

Drugą – mniej liczną grupę koncepcji dotyczących Mazowsza Płockiego stanowiły te, które wyznaczały rubież regionu niezależnie od jakichkolwiek granic administracyjnych występujących na tym terenie.

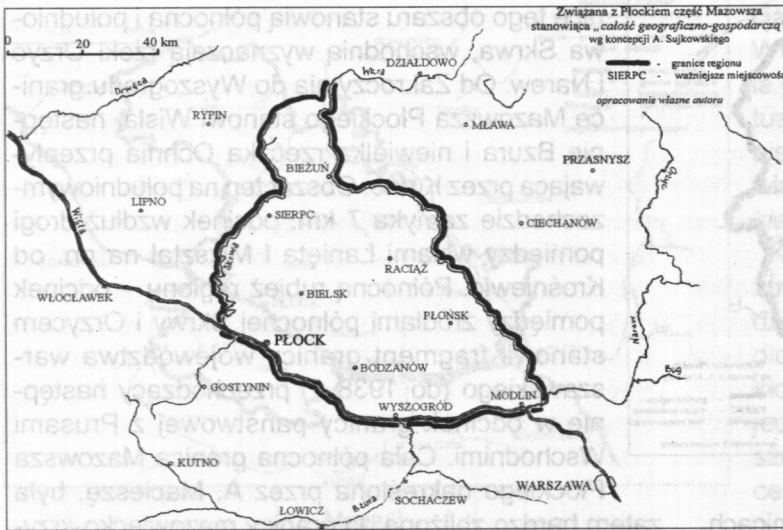
Najbardziej oryginalną, niezwiązaną z żadnymi ani historycznymi ani aktualnymi podziałami administracyjnymi propozycję Mazowsza Płockiego opracował A. Maciesza [mapa 5]. Prezes Towarzystwa Naukowego Płockiego uznał się uprawnionym do zabrania głosu w tej sprawie ze względu na swoje wieloletnie doświadczenie w badaniach północno-zachodniego Mazowsza zarówno pod względem antropogeograficznym, jak i historycznym. Konieczność rozgraniczenia obszaru niżu mazowieckiego uzasadniał względami praktycznymi. Wyznaczenie krain większych od powiatów a mniejszych niż województwa miałyby ułatwiać organizacjom regionalnym i lokalnym instytucjom naukowym pracę w terenie. A. Maciesza w przyjęciu nazwy „Mazowsze Płockie” w wyznaczonych przez siebie granicach dostrzegał szansę ostatecznego wyrugowania terminów związanych z jednostkami administracyjnymi powstałymi wskutek rozbiorów. Koncepcję swoją A. Maciesza przedstawił w formie referatu podczas XII Zjazdu Lekarzy i Przyrodników w Warszawie w 1925 roku. Praca ukazała się drukiem 2 lata później w „Przeglądzie Geograficznym”.

Mazowsze Płockie w koncepcji A. Macieszy prezentowało się w sposób następujący: zachodnią gra-

nicę tego obszaru stanowią północna i południowa Skrwa, wschodnią wyznaczają rzeki Orzyc i Narew. Od Zakroczymia do Wyszogrodu granicę Mazowsza Płockiego stanowi Wisła, następnie Bzura i niewielka rzeczka Ochnia przepływająca przez Kutno. Obszar ten na południowym-zachodzie zamyka 7 km. odcinek wzdłuż drogi pomiędzy wsiami Łanięta i Mikształ na pn. od Krośniewic. Północną rubież regionu – odcinek pomiędzy źródłami północnej Skrwy i Orzycem stanowił fragment granicy województwa warszawskiego (do 1938 r.) przechodzący następnie w odcinek granicy państwowej z Prusami Wschodnimi. Cała północna granica Mazowsza Płockiego nakreślona przez A. Macieszę, była

zatem bardzo zbliżona do granicy mazowiecko-krzyżackiej ustalonej w wieku XIV¹⁴. Przyglądając się tak wyznaczonemu przez regionalistę obszarowi warto pokusić się o kilka refleksji. Obszar na prawym brzegu Wisły – pomiędzy Skrwą a Orzycem – pokrywa się z obszarem, który badacze-historycy pod koniec XX w. określą mianem Mazowsza macierzystego, właściwego¹⁵. Może to świadczyć o głębokiej wiedzy i zmyśle historycznym A. Macieszy, który wszak historykiem z wykształcenia nie był. Zwraca uwagę pewna niekonsekwencja pomiędzy założeniami wstępnymi autora a ostatecznym kształtem granic wyznaczonego przez niego regionu. A. Maciesza odrzuca rolę wielkich rzek, a w szczególności Wisły jako czynnika rozdzielającego regiony. Traktuje je jako czynnik łączący ludność zamieszkującą obydwie brzozy. Jednocześnie – i w tym tkwi niekonsekwencja – odmawia tej integrującej roli rzekom mniejszym i wzdłuż nich prowadzi 80% granic Mazowsza Płockiego. W konsekwencji A. Maciesza zignorował regionalizację etnograficzną. Prowadząc granice wzdłuż Orzycy naruszył Kurpiowszczyznę a wzdłuż Bzury przeciął Łowickie. Zastrzegł jednak wyraźnie, że starał się wyznaczyć region geograficzny, choć w jego koncepcji obok czynników antropogeograficznych, znalazły się także historyczne, gospodarcze, klimatyczne i komunikacyjne.

Koncepcja płockiego regionalisty była trafnie usytuowana na płaszczyźnie ujęć metodologicznych ówczesnej antropogeografii. Brak wykształcenia akademickiego w zakresie tak historii, jak i geografii w połączeniu z dużą wiedzą z tych dyscyplin pochodzącą z własnych badań i obserwacji Mazowsza dało ciekawy efekt. Łącząc pierwiastki z rozmaitych dziedzin naukowych A. Maciesza wyznaczył region geograficzny zrywający z tradycją identyfikowania regionów z obszarami jednolitymi pod względem geomorfologicznym¹⁶. Dzięki temu w skład Mazowsza Płockiego wszedł stosunkowo rozległy obszar położony na lewym brzegu Wisły. Już samo nadanie regionowi geograficznemu nazwy pochodzącej od nazwy mia-

Mapa 6

sta jest czymś oryginalnym i rzadko stosowanym. Sam autor koncepcji konsekwentnie stosował własną wizję regionu gdy wypowiadał się na jego temat. W jednym z listów pisał: *Pragniemy stworzyć wzorowe muzeum regionalne. Obejmować ono będzie całe Mazowsze Płockie, od Przasnysza do Kutna i od Pułtuska do Lipna*¹⁷. Ogłoszona drukiem propozycja A. Macieszy miała istotny oddźwięk propagandowy. Pojawiły się w prasie lokalnej artykuły, których autorzy postulowali aby nakreślony naukowo przez A. Macieszę teren Mazowsza Płockiego stał się obiektem bezpośredniego oddziaływania kulturalnego miasta i zlokalizowanych w nim instytucji¹⁸.

Inną koncepcję związanej z Płockiem części Mazowsza zaprezentował Antoni Sujkowski – absolwent płockiego gimnazjum a w latach II Rzeczypospolitej profesor w Wyższej Szkole Handlowej w Warszawie, Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w 2. i 3. gabinecie Kazimierza Bartla, od 1932 r. prezes Polskiego Towarzystwa Geograficznego. W *Księdze Pamiątkowej Koła Płocczan*, będącej plonem zjazdu koleżeńskiego wychowanków szkół płockich odbytego w 1924 roku umieścił on artykuł pt.: „Płock (szkic geograficzny)”. A. Sujkowski zwrócił w nim uwagę na obszar leżący w trójkącie rzek Wisły, Wkry i Skrzy [mapa 6], określając go mianem *całości geograficzno-gospodarczej*¹⁹. A. Sujkowski obszar przez siebie nakreślonego nie nazwał Mazowszem Płockim. Niemniej jednak koncepcja uczonego okazała się bardzo trafną, mało kontrowersyjną i jako jedyna oparta się upływowi czasu. Pod koniec XX w. ten sam obszar funkcjonuje bowiem już pod nazwą Mazowsza Płockiego w opinii zarówno etnografów jak i archeologów zajmujących się badaniem tej części kraju, gdy dla celów praktyczno-badawczych potrzebny okazał się bardziej szczegółowy podział Mazowsza niż ten proponowany w pracach „ogólnopolskich”²⁰. Tak oto koncepcja powstała u schyłku lat 20.

XX w. autorstwa związanej z Płockiem specjalisty z dziedziny geografii ekonomicznej okazała się tożsamą z koncepcjami zaproponowanymi kilkadziesiąt lat później przez humanistów.

Warto w tym miejscu podkreślić, że większość propozycji dotyczących Mazowsza Płockiego (za wyjątkiem ostatniej) zakreślało obszar, którego granice wykraczały na północnym-wschodzie poza rzekę Wkrę. Teorie te miały lokalnego oponenta w osobie Józefa Ostaszewskiego – regionalisty z Mławy. Ten lekarz, społecznik i historyk – amator, silnie propagował termin Mazowsze Mławskie, które umiejscowił między Wkrą o Orzycem, wyraźnie oddzielając je od Mazowsza Płockiego tak pod względem geograficznym, jak i etnograficznym²¹. Stanowi to pośredni dowód, iż powyższe koncepcje nie odzwierciedlały stanu świadomości mieszkańców regionu a raczej stan świadomości wąskiej grupy płockich regionalistów.

Ta różnorodność opisanych wyżej, a występujących równolegle propozycji powodowała swego rodzaju koncepcyjny chaos, kiedy to próbowano określić zasięg tzw. oddziaływania kulturalnego miasta, gdy podejmowano debaty dotyczące ew. zmian w podziale administracyjnym kraju czy wreszcie gdy wypowiadano się na temat rozmaitych miejscowości mniej lub bardziej oddalonych od Płocka. Konsekwencją tego stanu rzeczy jest także niemożność stosowania przez powojennych badaczy jednej z przedstawionych wyżej koncepcji jako jedynej w odniesieniu do czasów II Rzeczypospolitej²². Jak wyznaczyć obszar regionu w odniesieniu do czasów w których sami regionaliści wysuwali szereg odmiennych propozycji a nie istniała jednostka administracyjna godna miana Mazowsza Płockiego? Eksperyment polegający na nałożeniu na siebie wszystkich map powstałych w oparciu o wspomniane wyżej koncepcje daje nam obraz ziemi płockiej istniejącej w latach 1495-1793, z Płockiem, Sierpcem, Płońskiem i Raciążem jako głównymi ośrodkami²³. Miejscowości leżące poza tym historycznym, nie mającym już po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku żadnego praktycznego znaczenia obszarem, były do Mazowsza Płockiego zaliczane lub nie.

Niezależnie od tych refleksji zauważyć należy, że „Mazowsze Płockie” było pojęciem bardzo popularnym nie tylko wśród regionalistów. Mimo licznych definicji najczęściej używano tego terminu hasłowo, określając w ten sposób część Mazowsza, która według autora danej wypowiedzi związana była z Płockiem. Związki te mogły być rozmaitego rodzaju w zależności od kontekstu: historyczne, ekonomiczne, kulturalne. Sam termin „Mazowsze Płockie” był no-

śnikiem pewnych idei. Nobilitował przede wszystkim miasto i jego mieszkańców. Sygnalizował tradycyjną wyższość Płocka nad okolicą, gotowość pełnienia funkcji ponadpowiatowych. „Mazowsze Płockie” było konstruktorem żywym w (jeżeli można użyć takiego określenia) płockiej myśli regionalnej lat 20. i 30. XX w. Wyznaczanie granic własnego regionu równało się zaznaczeniu jego odrębności a głównie ku temu nadziedzemu celowi płocka myśl regionalna zmierzała.

Od kilku już lat płocczanie znajdują się w sytuacji analogicznej do tej w jakiej znaleźli się tutejsi regionaliści w latach 20. XX w. Mamy Płock powiatowy. Nie bezasadnie staje się pytanie – czym obecnie jest Mazowsze Płockie? Termin ten nadal jest przecież w powszechnym użyciu. Czy tak nazywanemu obszarowi nadajemy konkretny kształt? Czy też Mazowsze Płockie istnieje już tylko w naszych sercach jako „mała ojczyzna”?

PRZYPISY

- ¹ Patrz: *Dzieje Mazowsza do 1526 roku*, red. A. Gieysztor, H. Samsonowicz, Warszawa 1994.
- ² Patrz: *500-lecie województwa płockiego w liczbach. 1495-1995*, red. J. Berger, T. Gapińska i in., Płock 1995, s. 24.
- ³ Patrz m.in.: A.N., *Miasteczko*, „Dziennik Płocki” 1922, nr 21, s. 2.
- ⁴ Ślepy Mazur, *Imponderabilia Płockie*, „Mazowsze Płockie i Kujawy” 1927, nr 3, s. 19.
- ⁵ A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, wyd. II, Płock 1931, s. 4-5.
- ⁶ T. Świecki, F. Wybult, *Mazowsze Płockie w czasach wojny światowej i powstania Państwa Polskiego*, Toruń 1932, s. XIII.
- ⁷ Tamże.
- ⁸ *Informacyjno-turystyczny przewodnik po województwie warszawskim*, red. R. Danysz-Fleszarowa, J. Gintowt-Dzięwałowski, S. Karzycki, J. Kołodziejczyk, Warszawa 1932, s. 38.
- ⁹ *Płocki pokaz regionalny*, „Dziennik Płocki” 1929, nr 4, s. 3.
- ¹⁰ A. Dmochowski, *Z teki inwentaryzacyjnej Mazowsza Płockiego*, „Życie Mazowsza” 1935, nr 1, s. 20-24, pierwszy odcinek cyklu. Towarzyszące tekstem fotografie były autorstwa ks. Władysława Turowskiego.
- ¹¹ W gromadzonych przez ks. W. Mąkowskiego materiałach „Żydzi na Mazowszu Płockim”, znajdują się informacje pochodzące z całego praktycznie terenu diecezji płockiej; Materiały ks. W. Mąkowskiego, ADP, *Żydzi na Mazowszu Płockim*, bez nr. sygn.
- ¹² T. Żebrowski, *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock 1976, s. 22. Patrz także: B. Kumor, *Granice diecezji płockiej*, „Studia Płockie” 1975, T. III, s. 55-56.
- ¹³ *Płock jako stolica Mazowsza Płockiego*, „Głos Mazowiecki” 1934, nr 16, s. 3.
- ¹⁴ A. Maciesza, *Mazowsze Płockie jako odrębny region geograficzny*, „Przegląd Geograficzny” 1927, T. VII, s. 78.
- ¹⁵ Patrz m.in.: *Dzieje Mazowsza...*, dz. cyt., s. 95.

- ¹⁶ Patrz: S. Berezowski, *Struktura przestrzenna podregionu płockiego*, „Notatki Płockie” 1968, nr 1, s. 1-2.
- ¹⁷ Szkic listu A. Macieszy do nieznanego z nazwiska adresata o imieniu Romuald z dn. 12 III 1928 r., Archiwum TNP, Korespondencja A. Macieszy, R. 401, k. 38.
- ¹⁸ Patrz m.in.: *Z chwili. Muzeum Mazowsza Płockiego*, „Dziennik Płocki” 1928, nr 17, s. 2., *Co to jest Mazowsze Płockie?*, „Dziennik Płocki” 1927, nr 248, s. 2.
- ¹⁹ A. Sujkowski, *Płock (szkic geograficzny)*, [w:] *Księga Pamiątkowa Koła Płocczan*, Warszawa 1931, s. 13.
- ²⁰ W trójkącie rzek Wisły, Skrwy i Wkry umieszczają Mazowsze Płockie etnografowie: A. Błachowski, *Stroje Płockie w świetle źródeł z XIX wieku*, „Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku” 1972, z. 3, s. 8, T. Czerwiński, *Osadnictwo i budownictwo ludowe na Mazowszu północno-zachodnim w XIX i na początku XX wieku*, Sanok 1995, s. 4., oraz archeolodzy: M. Miśkiewiczowa, *Mazowsze Płockie we wczesnym średniowieczu*, Płock 1982, s. 10, T. Kordala, *Z dziejów badań archeologicznych na Mazowszu Płockim*, Płock 2000, s. 5.
- ²¹ J. Ostaszewski, *Z dziejów mławskiego Mazowsza*, Warszawa 1934.
- ²² W związku z tym błędnie moim zdaniem P. Kwiatkowski definiuje Mazowsze Płockie w świadomości płocczan z lat II Rzeczypospolitej jako: „...teren kilku powiatów, które wchodziły w okresie zaborów w skład jednej guberni”. P. Kwiatkowski, *Spoleczne ramy tradycji. Przemiany obrazu Mazowsza Płockiego w publikacjach regionalnych 1918-1988*, Warszawa 1990, s. 80. Właściwie definicja ta nie jest zgodna żadną z zaprezentowanych wyżej koncepcji, które pojawiły się w interesującym nas okresie.
- ²³ W literaturze końca XX w. pojawia się taka koncepcja. Ziemię płocką istniejącą w latach 1495-1793 utożsamia z Mazowszem Płockim etnograf T. Baraniuk, *Przebierańcy zapustni na Mazowszu Płockim i Zawkrzeńskim – żywotność i zanik tradycji*, „Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku” 1998, nr 16, s. 65.